

*BÁRÁNY Zoltán*¹:

Megemlékezés dr. Fónyad Dezsőről az SDG alapításának 100. évfordulója alkalmából

*Abstract. Commemorating Dr Dezső Fónyad on the Occasion
of the 100th Anniversary of the Foundation of SDG.*

Dr Dezső Fónyad (1906–1965) was a Reformed pastor in Monor, publicist, and one of the spiritual leaders of the Soli Deo Gloria Reformed student movement. Between the two world wars, the Soli Deo Gloria student movement (SDG for short) was a major force in the field of faith, church identity, and national education among Reformed university and then secondary school students. In the 1930s, the nationally known youth pastor's popularity and recognition grew dynamically, but after World War II, amid the internal political turmoil in the country, he was prosecuted on false charges at the People's Court. During World War II, he and his colleagues in the SDG rescued Jews, and these same colleagues testified for him at his trial by the People's Court.

Keywords: Dezső Fónyad, SDG, history of youth ministry, Hungarian resistance, rescue of Jews

Fónyad Imre Dezső 1906-ban született Szombathelyen, értelmiségi-kereskedő családban. Elemi és középiskolai tanulmányai után orvosi pályára készült, de megfelelő anyagi feltételek híján 1925-ben a budapesti Teológiai Akadémiára iratkozott be, ahol évfolyamtársa lett többek közt Kiss Sándornak és Pap Bélának. Beiratkozását követően hamarosan ő is bekapcsolódott az SDG munkájába, először csak vendégtagként, majd

¹ Lelkipásztor, KRE-HDI doktorandusz hallgató. email: bzoli196@gmail.com

nemsokára komoly tisztségek viselőjeként.² Összesen húsz évet szolgált az SDG mozgalomban, ebből nyolc évig teljes munkaidős, fizetett lelkipásztor volt. Életét két oltáron égette el; törzskönyve szerint csupán két helyen volt református lelkész: a Konventen ifjúsági lelkipásztorként az SDG-hez kapcsolódva alkalmazták, majd a monori gyülekezetben huszónhét éven át szolgált viszonylag fiatalon bekövetkezett haláláig. Az ő életének és munkásságának az átfogó és részletesebb feltárása a mai napig nem történt meg. Ugyanakkor személyének súlyát olyan tények is jelzik, hogy például a jelenlegi balatonszárszói konferenciatelepen egy termet is elneveztek róla, illetve a monori nagytemplomi gyülekezet a mai napig nagy becsben tartja emlékezetét. Én magam is monori származásúként, jelenlegi monori segédlelkészként, életére nézve egy kicsit a saját ösömrre is tekintek. E rövid megemlékezésben három dologról szeretnék írni: először is Fónyad Dezsőnek az SDG-be kerüléséről és tisztségeiről, majd a II. világháború alatti SDG-hez köthető eseményekről, végül pedig a világháborút követő időszakról. A jelen tanulmányra használt forrásaim a következők: a Zsinati Levéltárban található SDG-s jegyzőkönyvek, a Fónyad Dezsőről szerkesztett emlékkönyv, melyben saját naplójának részleteit olvashatjuk, illetve szóbeli elbeszélések.

1. Munkája az SDG-ben

Fónyad Dezső 1925-ben került a teológiára, saját megvallása szerint akkor még „nem hivatásból, de nem Isten szándéka ellenére”.³ Nemsokára, az SDG-be kerülése előtt, nagy lelki megújuláson ment keresztül. Másodéves teológus korában, amikor a vizsgáira készülve Morvay Istvánnal együtt olvasták a Bibliát, erre a mondatra találtak rá: „Uram, látni akarjuk a Jézust.”⁴ Fónyad számára vezérigévé vált ez a mondat, küldetésének részévé tette azt, hogy ahogyan ő is találkozott Övele, a diáksággal is megláttassa a valódi Jézust. A teológiai tanulmányaiban mindig jeleskedett, így tudományos pályára készült. Éppen ezért a Diákmozgalomban betöltött lelkipásztori szolgálatának kezdete

² Az 1926. augusztusi jegyzőkönyv szerint „Fónyad Imrét” meghívják vendégtagnak, majd 1927 szeptemberében rendes taggá avatják (Zsinati Levéltár. 24. fond, 2. doboz).

³ MOLNÁR Sándor Károly (2021): Kor- és kortörténet egy lelkész szemszögéből, In: *Confessio*. XLV. 2. 65. – idézi innen: Fónyad Dezső (1943): *Önéletrajz*. TtREL 1.8.d, Monor.

⁴ Uo.

némi hasonlóságot mutat Kálvin és Farel genfi párbeszédével. A következőképp ír róla önéletrajzában:

„Svájcból úgy jöttem, hogy [...] szerettem volna a tudomány eljegyzettje lenni. Ekkor állt elém Töltéssy Szárszón, s ekkor kért arra, hogy vegyem át az első ifjúsági lelkészséget. Vonakodtam. Ekkor majdnem megátkozott, s azt mondta, hogy »Ez az egyház és ez a nép abban megy tönkre, hogy tehetségesebb fiai karriervadászokká válnak, a maguk sikerét elébe teszik Isten ügyének!« Itthon maradtam. Nehéz volt temetni, de temettem, mert igaza volt.”⁵

Az 1928-as közgyűlésen Töltéssy Zoltán elnök javaslatára a főtitkári pozíciót több részre parcellázták fel: így választották meg például a zürichi egyéves tanulmányi útjáról hazatérő, akadémiai pályára készülő, akkor IV. évfolyamos teológiai hallgató Fónyad Dezsőt a budapesti főiskolás és középiskolás fiúk titkárává, illetve az ő évfolyamtársát és barátját, Pap Bélát, utazótitkárnak.⁶ Az SDG missziójában olyan munkatársa is akadt, akivel később össze is kötötte az életét. Az 1929-es évben budapesti titkárként közösen kezdett el dolgozni Ónodi Szabó Magdával, aki leánytitkárként és a Diákszociális Osztály egyik vezetőjeként is szolgált.⁷ Ebben az évben a közös feladatuk a budapesti bibliakörök és az ún. szerda esték szervezése volt, illetve a Középfokú Iskolák Missziói Bizottságával való kapcsolattartás. Házasságkötésük 1931-ben történt, öt gyermekük született.

Talán a Bizottságban betöltött munkaköréből is kifolyólag hamarosan, 1930-ban áthívták Fónyadot a Középfokú Iskolák Missziói Bizottsága vezetőjének, melyben a feladata az SDG és a Pro Christo diákmozgalom közötti hídverés volt, majd szintén egy év múlva, 1931-ben, a Konventnél lett missziói lelkipásztor, hogy a középiskolás felsős korosztály között szolgáljon. Ez a munka egészen 1938-ig tartott, és röviden összefoglalva a következő feladatai voltak: országos kollégiumi munka szervezése, középiskolás vezetőképzők lebonyolítása, csendesnapok szervezése, temérdek cikk az ifjúsági lapokban, és mindezekeken felül az SDG szellemi iránymutatásában is hallatta az olykor erősen kritikus, ám mély igazságérzettel bíró hangját.

⁵ Uo.

⁶ ZSL – 24. fond, 2. doboz.

⁷ ZSL – 24. fond, 2. doboz.

Közel tízéves intenzív munka után úgy döntött, hogy a családjával egy gyülekezetben folytatja pályafutását. Monorra kerülését ő maga úgy mesélte el, hogy nem akart Kiss Sándor lelkész társaságára jutni, akivel megesett, hogy „sok távollét után hazaérkezve, gyermeke ezt kérdezte: »Édesanyám, ki ez a bácsi, aki időnként eljön hozzánk, és itt alszik nálunk?«” 1938-ban Fónyad Dezsőnek már három gyermeke volt, és ekkor fogadta el a hívást Monorra. Elbeszélése szerint ebben nagy része volt Péter Jánosnak, akinek a „baráti szeretete mozgatta az ügyet”.⁸ Említésre méltó az a tény, hogy a harmincas években olyanira szoros volt ez a baráti szeretet, hogy Fónyad Dezső egyik gyermekének keresztapja is volt Péter János.⁹ (Ez a baráti viszony a kommunista politikai fordulat miatt megszakadt.) Monorra kerülése után továbbra is elkötelezett volt a református ifjúsági misszió mellett, hiszen a gyülekezetben is szervezte az ifjúsági köröket; az általa épített monori Református Otthon sok fiatalnak valóban lelki otthona volt. Ezentúl magával a Mozgalommal is egészen az „önkéntes feloszlataáig” megmaradt a szoros viszony. A tisztségviselői névsorban 1949-ben dr. Fónyad Dezső senior-elnökként szerepel.¹⁰

A folyamatos munka mellett egy különleges mérföldkőre is szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik fontos eredmény, amelyet ebben az időszakban elért, az a mai napig működő mátraházi Református Üdülő elődjének a létrehozására kigondolt sáfársági akció. Az 1930-as években Fónyad Dezső kezdeményezte a Középfokú Iskolák Missziói Bizottsága keretein belül azt a gyűjtést, amelyet olyan szanatóriumszerű üdülő létrehozására fordítottak, amelyben beteg és szegény diákokat szállásolhatnak el. Elsőként Mátrafüreden épült fel az üdülő „diákkilóékból”, majd ennek eladása után építették a mai mátraházai konferenciaközpontot.¹¹ Kovács Bálint szerint Fónyad Dezső együttérzéséből is

⁸ Péter János (1910–1999) református lelkész, tiszántúli püspök, majd a kommunista párt egyik bizalmas politikusa; pályafutása során a külügyminiszteri tisztséget is viselte. A harmincas években ifjúsági szolgálatot végez a református egyházon belül, publikál a *Magyar Útba*, a Fónyad Dezső által szerkesztett könyvbe fejezetet ír, sőt egy ideig egyetemi lelkész is. (Ld. GYÖRFFY Eszter (2013): *A magyar református egyetemi misszió története, helyzete, különös tekintettel a Budapesti Református Egyetemi és Főiskolai Gyülekezetre*. Doktori Disszertáció. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar. 56.)

⁹ Glasz Endréné szóbeli közlése – eredeti a szerző birtokában.

¹⁰ HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története*. Budapest, Függelék.

¹¹ FÓNYAD László (szerk.) (2011): *Uram, látni akarjuk a Jézust – Válogatás dr. Fónyad Dezső munkáiból*. Budapest, Semmelweis Kiadó. 16. Morvay István temetési prédikációjában külön kiemeli Fónyad Dezsőnek ezt az érdemét, amit szerinte méltatlanul elfeledett a közvélemény.

fakadt a fiatal betegek számára nyílt üdülő gondolata, mivel ő maga is súlyos tüdőbetegségben szenvedett.¹² Terjedelmi okokból ebben a tanulmányban nem írok a további eredményeiről, így az SDG-s munkája során elkészült vezetői könyveiről, doktori disszertációjáról és az 1943-as szárszói konferencián való részvételéről és szervezéséről, csak említésszerűen utalok arra, hogy ezeken a területeken is otthagya a kéznyomát.

2. Zsidómentés Monoron

Alighogy Monorra került Fónyad Dezső, kitört a háború. A II. világháború sok terhet rótt a monori gyülekezetre, különösen a német megszállást követően. Az egyházköztségben megkezdődött az anyakönyvi kutatás, a hamis keresztelési igazolások kiállítása a zsidók megmentése érdekében. Amikor azonban megérkeztek az SS-tisztek, felállították a vármegye egyik legnagyobb gettóját, a monorit. Ennek a története sok helyen részletesen megtalálható, Fónyad visszaemlékezéseiben is olvasunk történelmileg számos jelentős mozzanatot, ezekből az egyik a következő, a deportálásokat közvetlen megelőző napokról így írt Fónyad:

„Aztán kézhez kaptam néhány igazolást, rajtuk a püspöki hivatal pecsétje. M[uraközy] Gy[ula] küldte. Így született meg a döntés – kimegyek a gettóba. [...] Másnap tizenkét ember kilépett a gettóból, a haláltáborból. Őket innét mentettük tovább. Egyiket Balatonszárszóra. Oda, ahol nemcsak agrárszocialista kongresszus rendezésében segítettünk az elmúlt években, hanem ahol menedéket találtak – a Soli Deo Gloria mozgalom által – lengyelek is, zsidók is.”¹³

A Soli Deo Gloria mozgalom zsidómentésének fontos bizonyítéka ez a naplórészlet. Szóbeli elbeszélésből tudjuk, hogy Fónyad Balla Péter zeneművésszel működött együtt az említett szárszói kimenekítéssel kapcsolatban.

¹² KOVÁCS Bálint (2002): *Arcok*. Budapest, Kálvin János Társaság. 165.

¹³ FÓNYAD (2011), 69–70. Balla Péter lányának, Balla Vilmának szóbeli közlései is igazolják ezeket a mondatokat.

Az embermentések kapcsán még két történet került megörökítésre. A náci megszállás alatt ismerünk olyan Soli Deo Gloriás vezetőket is, akiknek szintén illegalitásba kellett vonulniuk. Ilyen volt dr. Soos Géza is, akivel egyik éjszaka Fónyad Dezső lánya, Ágnes, a fürdőszoba melletti szobából felébredve a félhomályban találkozott, miközben Soos a padlásról a fürdőbe ment. Ugyanis a Gestapo elől egy alkalommal a monori parókia padlásán talált menedéket Soos Géza.¹⁴ Miután az auschwitzi jegyzőkönyvekkel Olaszországba repült, a családjáról a következőképpen gondoskodott Fónyad Dezső, ismét a naplót idézve:

„Régi barátom családi tragédiája jutott fülembe. Egyik leghűségesebb munkatársam volt a fiatalok között. 1944-ben azt a megbízást kapta, hogy próbáljon kapcsolatba kerülni az olasz földön operáló csapatokkal.¹⁵ Pilóta barátja segítségével, a németek ellenőrzése alatt álló pápai katonai repülőtérről sikerült egy gépen megszökniük. Ő kint rekedt. A felesége Budapesten kicsi gyerekekkel az ostrom alatt egy bunkerba szorult, ahol az egyik gyermeke meghalt. Kétségbeesve üzent, hogy mentsük meg őket. Gombára szeretett volna kijutni, mert korábban ott húzódtak meg. Két ízben jártam Gombán, hogy lelkész barátommal próbáljunk segíteni.¹⁶ Áldott ember volt, nagyszerű és segítőkész. Aztán alkalmi kocsival megérkeztek a menekülők. Ki gondolta volna akkor, hogy ez a két utam barátom és ellenem szóló vádpont lesz: demokrácia elleni összeesküvés. Gyerekeket mentettünk a halál torkából.”¹⁷

Soos Géza mellett akadt más is, akinek nyitva állt a monori parókia ajtaja. Ismét idézet:

„Váratlanul megérkezett V[atai] L[ászló] régi barátom. Még az utolsó vonatok egyikével kijött Pestről. Az egyetemisták földalatti szervezkedésének volt az egyik irányítója. A németek elfogták. Több napon át őrizték őket. Vallatták a többiek felől. Végül a szokásos módon elengedték, hogy nyomában járva földérintsék a többieket. A Bethesda felé vette útját, aztán nem mert bemenni oda sem, feleségéhez sem, eszébe jutott Monor.”¹⁸

¹⁴ Glasz Endréné Fónyad Ágnes szóbeli közlése.

¹⁵ Itt Soos Gézára történik utalás. FÓNYAD (2011), 81–82.

¹⁶ Gaál László gombai református lelképásztor.

¹⁷ FÓNYAD (2011), 81–82.

¹⁸ I. m. 72–73.

Visszaemlékezések szerint Vatai rettentő egészségügyi állapotban érkezett Monorra, miután a Gestapo vizsgálati börtönéből kiszabadult. Hamis papírokkal egy alkalmi szerelvényen sikerült leutaznia. Az említett naplóban találunk még egy utalást, amelynek inkább érzelmi jelentősége van. A front elhaladása előtti éjszakáról a következő feljegyzés készült:

„Titokzatos este volt. A félelem a levegőben reszketett. Nyirkos pincében, szalmán dideregünk. A gyerekek aludtak. Kint nyögött a határ. Elmúlt éjfél, lábujjhegyre állt a réműlet és V[atai] Laci megszólalt: úrvacsorázzunk. Ki tudja, mi lesz? Ki tudja, találkozik-e még szeretteivel? És lent a nyirkos pincében, pislogó gyertyafényben fölhangzott: »Én az Úrtól vettem, amit néktek előtökbe is adtam... Az Úrnak halálát hirdessétek, míg nem eljő...«”¹⁹

3. Népbírósi tárgyalása

Fónyad Dezső szolgálatának első húsz éve gazdagon dokumentált, és jelen tanulmány is leginkább ebbe adott betekintést. Ennek két oka van: egyrészt az eddigi kutatási eredményekből úgy tűnik, hogy az országos kapcsolatrendszerrel rendelkező, termékeny írói munkásságú és sokféle megbecsülésnek örvendő Fónyad Dezső az 1945-től haláláig tartó időszakban csendes, elvonult életre kényszerült. Az SDG berkein belül a politikai-gazdasági kérdésekben is hallatta a hangját, és az ún. harmadik út lehetőségeit képviselve igyekezett a közéletben részt venni. Hamis feljelentések után 1945-ben a népbírósi perbe fogta őt, majd három hónapos raboskodás után felmentették a vád alól. Fónyad Dezső meghurcolásának története viszonylag korai, hiszen 1945 júliusában vette őrizetbe a politikai rendőrség. Ez azért fontos, mert az 1945-től 1948-ig terjedő időszakot szokás „koalíciós évekként” is emlegetni, ám nem fér kétség ahhoz, hogy 1945-ben már megindult a kommunista hatalomátvétel szisztematikus kiépítése, többek közt a politikai rendőrség hathatós segítségével. Noha a per felmentéssel végződött, a (pártállami) közbeszédben megbélyegzettként kezelték Fónyad Dezsőt, ahogyan több ügynöki jelentésből is kiderül.²⁰ A per arra világít rá, hogy habár 1945 nyarán még a kommunista berendezkedés korai időszakában vagyunk, a kommunista párt a politikai rendőrséggel és a népbírósi

¹⁹ I. m. 75.

²⁰ ÁBTL 3.1.2. M-27843/2/172.

rendszerét felhasználva, fizikai atrocitásoktól sem megriadva használta ki a helyzetét arra, hogy közéleti-világnézeti ellenfeleivel leszámoljon, illetve azokat büntesse, akiket ő ellenségnek tekintett.

A tárgyaláson több, SDG-ben helyet foglaló befolyásos személy is kiállt mellette, így például Vatai László, (Szegedi) Kiss Sándor, a népi írók közül Veres Péter és Darvas József, egyházkormányzói részről Ravasz László, Szabó Imre, illetve a védelem oldalán volt Bereczky Albert is. Az ügy, noha elmarasztaló ítélet nem született, mégis helyt adott egyfajta karaktergyilkosságnak. Másrészt azt látjuk, hogy bajtársai közül többen emigrációba kényszerültek (így Soos és Vatai), vagy a kommunista államhatalom a népbírói nyomozásához hasonló módszerekkel eltávolította őket a szószékről (mint Morvayt és Pap Bélát).

A visszaemlékezések szerint a felmentő ítélet kihirdetése után az utcára kimenve rátették Fónyad Dezsőre a palástját, és a gyülekezet elénekelte a 90. zsoltárt, így ezzel egy nyilvános szimpátiatüntetést tartott a monori gyülekezet, demonstrálva a lelkészük iránti elkötelezettségüket, illetve az Isten iránti hálájukat. A családi hagyományban megmaradt mind a feljelentők, mind a terhelő vallomást tevők neve, ám Fónyad Dezső a családjának úgy rendelkezett, hogy ezt fedje örökké homály. A megbocsátással kapcsolatban a következőképp utal saját magára, néhány évvel később az irgalmas szamaritánus történetének elemzésekor:

„Mit nem olvashatunk benne [ti. a történetben]? Vádat [...] Nincs vád! Semmit sem olvasunk arról, hogy az Irgalmas Szamaritánus bujtogatta volna az áldozatot vádemelésre, közbiztonsági intézkedések kérésére, vagy kártérítési perekre. A Szamaritánus sem vádolta a rablókat, amiért őt költségbe sodorták, a papot és lévítát sem, hogy nemzeti és felekezeti alapon nekik illett és kellett volna segíteni az áldozaton. [...] Ezek a szavak zsonganak bennem most, hogy búcsúzom az Irgalmas Szamaritánustól, aki két mondatban mindenre megtaníthat: ne vádolj, légy irgalmas! Csak két mondat, de Isten üzenete földünknek. Két mondat, egy új világot lehet felépíteni rá. [...] Irgalmas Szamaritánus, alázatosan megvalljuk, hogy te vagy az egyetlen időszerű vendég, kocogó szamaradon neked kell elsőnek megérkezni hozzánk, hogy megtanuljunk végre a véresen nehéz leckénket: »Ki az én felebarátom?« Hogy megtanuljunk, és soha el ne felejtjük: »Minden ember testvér!«”

1965-ben hosszantartó betegség után hunyt el. Temetésén Morvay István hirdette az igét.

Fónyad Dezső élete és munkássága még olyan terület, ami kevésbé közismert, és még sok tennivaló van, hogy összetett képet kapjunk a személyéről és munkásságáról. Kutatásaim során szeretném folytatni a már megkezdett munkát.

Felhasznált irodalom

FÓNYAD László (2011): *Uram, látni akarjuk a Jézust – Válogatás dr. Fónyad Dezső munkáiból.* Budapest, Semmelweis Kiadó.

GYÓRFFY Eszter (2013): *A magyar református egyetemi misszió története, helyzete, különös tekintettel a Budapesti Református Egyetemi és Főiskolai Gyülekezetre.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar.

HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története.* Budapest.

KOVÁCS Bálint (2002): *Arcok.* Budapest, Kálvin János Társaság.

MOLNÁR Sándor Károly (2021): Kor- és kortörténet egy lelkész szemszögéből, In: *Confessio.* XLV. 2. 60–76. – idézi innen: Fónyad Dezső (1943): *Önéletrajz.* TtREL 1.8.d, Monor.

*** Zsinati Levéltár, 24. fond, 2. doboz.